

КАЗАКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРАЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ШЫМКЕНТ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ШЫМКЕНТСКИЙ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

Республикалық
«Инновациялық технологияны тиімді қолдану негізінде педагог
кадрларын даярлау сапасын жетілдіру» атты ғылыми-тәжірибелік
конференция (29-30 қазан, 2007 жыл)

ЕҢБЕКТЕРІ
ТРУДЫ

Республиканской научно-практической конференции
«Совершенствование качества подготовки педагогических кадров
на основе эффективного использования инновационных технологии
обучения» (29-30 октября, 2007 г.)

Шымкент, 2007

Ресейге қосып алынған шет аймақтардағы келімсектердің жағдайына барынша жанашырлықпен қараған мерзімді басылым авторлары жергілікті қазақтарға келгенде мұндай сергектік көрсете қоймады. Көшпелі және жартылай көшпелі жұрт негізінен көшіп келушілерге қарсы тұрған біртұтас ел ретінде ғана қабылданды.

Қазақ ауылдарының және олардың тұрғындарының саны, жергілікті халық пайдаланып отырған жердің аумағы, әкімшілік-аумақтық бөлініс, ауыл ақсақалдарының тайталық-рулық құрамы және басқа да толып жатқан әлеуметтік және этнографиялық срекшеліктерін зерттеп-білу мен ол жөнінде газет бетінде тұрақты материалдар жариялап тұру бір ғана қажеттіліктен—орыс шаруаларын жермен қамтамасыз ету, аймақты орыстандыру, яғни әдеттегі отарлау қажеттілігінен туды. Қоныс аударудан басқа мәселелердің барлығы да қосымша немесе жанама қызмет атқарды.

«Түркістан жинағындағы» XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бас кезінде шығып тұрған орыс мерзімді басылымдары қазақ халқының өткен дәуірлердегі әлеуметтік ахуалы жайындағы деректердің көзі болып табылады. Баспасөз жарияланымдары құндылығы жағынан басқа дереккөздерге қарағанда өте бағалы бай материал жинақтауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

- 1 Караваев В. Ф. Голодная степь в ее прошлом и настоящем. Статистическо-экономический очерк (по исследованию 1914 г.). — П., 1914. — С.91.
- 2 Туркестанские ведомости. — 1906. — №39. — 10(23) наурыз.
- 3 Туркестанские ведомости. — 1907. — №10. — 19 қаңтар (1 ақпан).
- 4 Туркестанские ведомости. — 1904. — №177. — 8(2) желтоқсан.
- 5 Галузо П., Божков Ф. Востание 16 года. — Ташкент, 1932. — С.30-30, 36-38, 64; Востание 1916 года в Средней Азии и Казахстане (сборник документов). — М., 1960; Материалы научной сессии, посвященной истории Средней Азии и Казахстана в дооктябрьский период. — Ташкент, 1955. — С.369, 400.
- 6 Покорение Голодной степи. — Ташкент, 1976. — С.53.
- 7 Бірлік туы. — 1917. — №6. — 20 тамыз.
- 8 П. Д. Каменноугольные разведки в Киргизской степи. — Биржевые ведомости. — 1870. — №120
- // Түркістан жинағы. — 1871. — 40-т. — 165-б.
- 9 Кауфман А. А. Переселение и колонизация // Русская мысль. — 1908. — №6. — Ч.II. — С.68.

ӘОЖ 342.7:17(574)

ЭМБРИОН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАР ШЕҢБЕРІНДЕ

Думан Болатұлы Мәуленов,

Қазақ мемлекеттік заң университетінің аспиранты, Тараз қ.

Құқық қоғамдық қатынастарға қатысушыны құқықтық қатынастардың субъектісіне айналдырады. Қазіргі заманғы теориялық көзқарастар бойынша мұндай субъекті жеке тұлға (индивид) және ұйымдық жағынан рәсімделген ұжымдық құрылым болуы мүмкін. Жеке тұлғаларға азаматтар (кейбір монархияларда кол астындағылар), азаматтық жоқ адамдар, шет ел азаматтары жатады. Ұйымдарға ең әуелі заңды тұлғалар, кейбір басқа да ұжымдық құрылымдар, тұтас алғанда мемлекеттің өзі (ол кейбір мүлктік, құқықтық қарым – қатынастарда заңды тұлға түрінде әрекет ете алады) жатады. Құқықтық қатынастар субъектісі жөніндегі теориялық түсініктер 19-20 ғасырларда құқықтық жүйенің даму динамикасын көрсете отырып үлкен өзгерістерге ұшырады. Мысалы, 20 ғасырдың басында құқықтық қарым – қатынастардың субъектісі тек жанды, жеке тұлға ғана бола ала ма деген пікірталас жүріп жатты. Өмірдің өзі жөніндегі түсініктердің ілгері басуы, құрсақтағы шарананың интеллекттік тұрғыдан оянуы жөніндегі жаңа медициналық мәліметтер (анаға, оның эмоциясына сырттан әсер етушілерге реакциясы) адам

эмбрионының құқығы, ең әуелі, оның өмір сүру құқығы туралы (абортқа қарсы наразылық негіздерінің бірі ретінде) түсініктерге алып келді. Егер 19 ғасырдан бұрын ана құрсағындағы шараңа тек қана мұрагерлік қатынастардың субъектісі ретінде қаралса, енді ол көптеген ғалымдардың пікірі бойынша басқа да құқықтық қатынастардың субъектісі ретінде қаралуы тиісті екені жиі сөз бола бастады.

Жеке тұлғалар арасындағы түрлі құқықтық қатынас субъектілерін ажырата білудің үлкен әлеуметтік, тәжірибелік мәні бар. Тұлға жөніндегі ұғым адам жөніндегі ұғыммен үнемі сәйкес келе бермейді, сондай – ақ, адам туралы түсінік кейде жеке тұлға жөніндегі түсінікпен үйлеспейді, көне дәуірлерде құқық субъектісі болып табылмайтын адамдар да болғанын білеміз. Толысқан құл иеленуші қоғамда құл құқық субъектісі ретінде емес, объектісі ретінде, персон емес, зат ретінде қаралды.

Мемлекет өмірге келісімен заң тәртібімен әркімді құқық субъектісі деп таниды. Сол сәттен бастап оның өмірін, денсаулығын, есімін, қол сұғылмаушылығын және жеке басының қауіпсіздігін, тағы басқаларын қорғау құқығы пайда болады. Жеке құқықтың кейбір түрлері немесе олардың элементтері дүниеге келісімен пайда болады, ар – намыс және қадір – қасиет құқығы, жеке өмірі және оның құпиялары құқығы болып өзінің мазмұнын үнемі кеңейте береді. Азаматтың жеке өмірінің құқығы қай кезден пайда болады және қашан оны қорғау құқығына ие болады? Жекелеген ғалымдар пікірі бойынша бұл құқықтың иелері болып толық және біршама әрекет қабілеттігі бар адамдар есептеледі. Ал 14 жасқа дейінгілер жеке өмірін қорғау құқығының қысқартылған иеленушісі болып табылады, өйткені олардың жеке өміріне ата-аналары, асыран алушылары, қорғаншылары тарапынан заңға негізделген араласуға жол беріледі.

Құқықтық қатынас объектісі болып адамның денесі ғана емес, сондай – ақ, адамның эмбрионы да есептеліп келді. Эмбрион дегеніміз - ұрықтандырылғаннан кейін 24 сағаттан соң ұрыққа айналған жұмыртқа - клеткалары.

Көптеген мамандар адам организмі бөліктерінің тізімінен эмбриондарды шығарып тастайды, өйткені олардың жеке тіршілігі басталады және басқа денеге қатысы болмайды. Эмбрионда ұрықтандырылғаннан кейін 12 күн ішінде болашақ адамның өзіне тән белгілері біліне бастайды. Сондықтан көптеген елдерде, мысалы, Ұлыбританияда эмбриондармен эксперимент жасау 12 күндік мерзіммен шектеледі. Адам эмбрионын мұзлату және ұзақ уақыт сақтау жүзеге асырылған кезде туындайтын жағдай елеулі проблема тудыра алады.

Бірқатар мамандардың пікірі бойынша эмбрион – бұл өзі жаңа өмірдің бастауы, соған сәйкес, ол анаға қатысты емес. Екінші мамандар эмбрион тек өмірдің бастауы ғана, бірақ әлі адам емес, яғни жеке өзінше өмір сүре алмайды, құқық қабілеттілігі де болмайды, оның тағдыры толық ата – ана қолында деп есептейді. Сөйте тұра мұның өзі өте ерекше объект екені атап көрсетілді. Соттар, жалпы ережелер бойынша, адам өмірінің бастауы ғана болғандықтан эмбриондарға меншік құқығын танудан бас тартады. Тиісінше эмбрионды жасауға қатысқан адамдардың (генетикалық материал бергендердің) эмбриондарды одан әр имплантация жасау мүмкіндігіне қатысты ғана кейбір шектеулі құқықтары болуы мүмкін [1, 13 бет].

Өмірдің басталуын анықтау Ресей Федерациясы Конституциясының 17 бабына байланысты, онда «Адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары ажыратылмайды және ол әркімге туған кезінен беріледі» деп көрсетілген. Яғни, адам құқыққа (өмір сүру құқығына) туған кезінен бастап ие болады. Бұл тұжырым көптеген өзге де мемлекеттерге ортақ.

Ғалымдардың бір тобы адамның өмірінің басталуын шешесінің жатырында жатқан кезінен есептеу керек деген көзқарасты ұстанады, екінші біреулері – туған кезінен, үшіншілері - өмірдің басталуы деп туу процесінің өзін таниды. Қазіргі заманғы биология және эмбриология тұрғысынан қарасақ, адам биологиялық

индивидуум ретінде ата – аналарының жыныстық клеткалары қосылғаннан соң гендердің қайталанбас құрамы құралғаннан кейін бірденнен қалыптасады.

Ананың жатырында жатқан ұрық оның даму мерзімдеріне қарамастан организмнің физиологиялық бөлігі ретінде қарастырылады, ана оны өзінің қалауы бойынша иеленуге құқылы. Эмбрион биологиялық құрылым ретінде ешбір әйел организмне ұқсас емес, өйткені оның әйел денесінде өсетін жеке тірлік иесі. Ол генетикалық тұрғыдан анадан бөлекше. Адам эмбрионының айрықша онтологиялық мәртебесі бар. Ол – «мүмкін болатын адам».

Кейбір авторлардың пікірінше, адамның туған және өлген кезін анықтау мүлдем заң ғылымының пәні бола алмайды, өйткені әңгіме таза физиологиялық түсініктер жөнінде ғана. Құқық үшін адам дүниеге келген кезінен бастап қана маңызды, ал медицина, әдетте, мұндай жағдайда нәресте жасқа демала бастаған кезден азаматтық құқық қабілеттігін иеленеді деген өлшемлі басшылыққа алады [2, 91 бет].

Заң күшімен баланың өмір сүру құқығын қорғау туған кезінен басталады. Сөйте тұра заңнама адам эмбрионы құқын қорғауға байланысты мәселелерді ешбір реттемейді.

Н.И.Беседкина эмбриондардың мәртебесіне деген заңдық көзқарас эмбрион әйел организмнің бөлшегі емес, ол жаңа өмірдің бастауы деген фактіні тану негізінде құрылуы керек деп есептейді [3, 55 бет].

Ғалымдардың баланың дүниеге келген кезінен бастап жас бала мәртебесінде болуының дәл уақыттық шегераларын анықтау жөніндегі талпыныстары көзінді кезеңде де маңызды. Түрлі құқықтық және доктриналық бастау көздердің баланың дүниеге келуіне байланысты құқық қабілеттілігінің алғашқы кезін белгілеуде елеулі қарама – қайшылықтары бар. Осы орайда жас баланы физиологиялық және заңдық тұрғыда тану мәселелерінде, адамның «ұрық» жағдайынан «жас бала» терминімен айқындалатын сапалық басқа жағдайға ауысуының, яғни мемлекеттің оны негүрлым нақтыланған және қатан құқықтық тәртіпте қорғайтын жағдайына көшуді нақтылауда құқықтық актілер айқын білінеді.

Ирландия конституциясының 40 бабына сәйкес «Барлық азаматтар адам ретінде заң алдында бірдей болуы тиіс». «Мемлекет дүниеге келмеген адамның құқығын таниды». Әйелдердің өміріне объективті түрде қауіп төнген жағдайларды есептемегенде, аборт жасауға тыйым салынған Ирландияда ел Конституциясына әлі тұмаған баланың, сондай – ақ екіқабат әйелдің өміріне бірдей құқық беретін түзету енгізілген. Словак республикасының Конституциясының 15 бабына сәйкес «әркімнің өмір сүру құқы бар. Адам өмірі дүниеге келмей жатып қорғауға лайықты». Чех республикасы Конституциясының 3 бабында Чех республикасы конституциялық жүйесінің құрамдас бөлігі, 6 бабы нәрестені әлі тұмай жатып – ақ өмірін қорғайтын Негізгі құқықтар мен бостандықтар Хартиясы болып табылатынын көрсетеді.

Н.И. Беседкина пікірінше, баланы құқықтық қорғау үшін оның өмірлік дамуының кейбір кезеңдерін шығынсыз бөлу мүмкін емес. Өйткені дүниеге келуі мүмкін сәби де, дүниеге келу бақытына ие болған сәби де - екеуі де бала әрі отбасы мүшесі [4, 60бет].

Адам мен эмбрион, ұрық арасына жалпы алғанда теңдік белгісін қою дұрыс па? Ана құрсағындағы шарана дамуының қай кезеңінде өмір құқығына және сол өмірді қорғау құқығына ие болатын адам пайда болады? Бұл сұрақтарға жауаптарда жаратылыстану, этикалық, мәдени, діни дәстүрлер мен көзқарастар тығыз ұштасып жатады. Егер көне Шығыс елдерінде адамның жасы ананың бойына бала біткен кезден есептелсе, Батыс мәдениетінде туған күннен бастап есептеледі. Көне Грекияда абортты жақтаушылардың өзі «сезіну және өмір» абортты жасауға болмайтындығының шарты деп есептеген. (Аристотель). Аристотельден кейін ілесе келген орта ғасырларда абортты болдырмау ұрыққа «жан бітуімен»

Алайда бұл ұғымдар қазірдің өзінде ФРГ-ның заңи тәжірибесінде және бірқатар шет мемлекеттерде белсене пайдаланылады.

Өмір дегеніміз - өзін - өзі реттейтін, уақыт кеңістігінде әлеуметтік интеграцияланған, қоршаған ортамен өзара байланысты, нәтижесі адамның өмір сүруі болып табылатын барынша күрделі, көп деңгейлі жүйе негізінде жүзеге асатын процесс. Құқық үнін бұл анықтаманың бағалы болатын себебі, ол - өмірдің табиғи феномен екенін, адам өмірінде табиғи және қоғамдық бастаулардың барлығын атап көрсететін, сондай - ақ, өмір уақыт кеңістігінде өтетін, соған сәйкес шегі - басталуы мен аяқталуы бар процесс екенін дәл анықтайды.

Ендеше өмірде кездесіп отырған, бәлкім, бір кездерде ойға да келмеген эмбрион мәселесі адамзаттың алдынан шығып отыр. Ол бүгінгі күннің шындығы. Қазақстан Республикасы Конституциясының 12 бабында адам құқықтар мен бостандықты туғаннан бастап иеленеді деп көрсетілген. Кезінде осылай бекітілгенімен қазіргі таңда әлі дүниеге келмеген шарапа, эмбрионның құқықтарына конституциялық кепілдік беру қажеттілігі айқын деп білеміз. Біздің ойымызша, бұл мәселе норма түрінде алдағы уақытта Ата заңға енгізілуі тиіс. Яғни, оны құқықтық қатынастар субъектісі деп біліп, бұдан әрі заңдық, әсіресе, ар - намыс, қадір - қасиет тұрғысынан қарастыру, құқықтық алаңда орнын анықтау - бүгінгі күннің міндеті. Өйткені кезкелген оркениетті қоғамда адам өмірі және оның ар - намысы, қадір - қасиеті ең жоғары құндылық болып табылады.

Әдебиеттер:

1. А. В. Майфат, А. В. Лисаченко. Тело человека, его отдельные части как объекты правового воздействия, Юрист, № 2, Москва, 2002, 13 бет.
2. Гражданское право. Часть 1 / под редакцией Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева, СПб, 1996, 91 бет.
3. Н. И. Беседкина Права нерожденного ребенка, Государство и право, 2006, №4, 55 бет.
4. Н. И. Беседкина Права нерожденного ребенка, Государство и право, 2006, №4, 60 бет.
5. Құран карім, (аударғандар Рәтбек Қажы Нысанбайұлы, Уаһап Қыдырханұлы), Алматы, 1991, 230 бет.
6. Преимплантациялық диагностика дегеніміз - биология мен медицина саласындағы адам ұрығын лабораториялық жағдайда өсіру, оны жатырға орналастыру, сосын пайда болған шарапа мен оның клеткаларын мұрагерлік жолмен берілетін түрлі ауруларды анықтауға пайдалану бағыты.
7. Ю. Хабермас. Будущее человеческой природы. На пути к либеральной евгенике. Москва, 2002, 27 - 41 беттер.
8. Ю. Хабермас. Будущее человеческой природы. На пути к либеральной евгенике. Москва, 2002, 27 - 41 беттер.
9. Ю. Хабермас. Будущее человеческой природы. На пути к либеральной евгенике. Москва, 2002, 27 - 41 беттер.

Резюме

В данной статье проведен анализ проблемы эмбриона как носителя чести и достоинства, а также сделана попытка определению места эмбриона в рамках правовых отношений. Рассмотрена практика зарубежных стран по изучаемому вопросу.

Summary

This article provides an analysis of problem of embryo as a carrier of honor and dignity; also, there is made an attempt on defining a place for embryo in the frames of legal relationships. Foreign countries practice on the research question is examined.

УДК: 637.073+628.395

ВКЛАД ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ГОРОДА ШЫМКЕНТА В ЗАГРЯЗНЕНИЕ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА

А. Д. Тажекова,
Казахстанский университет Дружбы народов,
г. Шымкент.

Бурное освоение природных богатств страны и интенсивное промышленное развитие привело к обострению экологической ситуации и социальных проблем в